

Světelné atributy Krista v hymnu sv. Ambrože *Splendor paternae gloriae*

Gabriela Piáčková

V příspěvku chci představit hymnus *Splendor paternae gloriae* raněkřesťanského autora sv. Ambrože z Milána a poukázat na Krista jako *světlo* v uvedeném hymnu.¹ Zde publikovaný příspěvek představuje pouze část kapitoly z připravované disertační práce. Proto zdaleka nemůže obsáhnout všechny problémy a otázky teologie 4. století. Zvoleným tématem se může zabývat z různých hledisek: dogmatického, liturgického a určitě i historického.

Ambrož, milánský biskup v letech 374–397,² hrál víc než dvacet let prvořadou roli v hlavních událostech církve i Římské říše. Jako neúnavný bojovník vystupoval na poli politickém i duchovním. V roce 381 sehrál zásadní úlohu na koncilu v Akvileji, který potvrdil porážku arianismu na Západě. Stál na straně církve, kde bylo zapotřebí obhajovat její práva a nauku.

Je jedním z církevních autorů, který se postavil proti ariánům i římskému slunečnímu kultu. Kromě dogmatických spisů³ využil k obhajobě pravé nauky pro křesťany neobvyklý literární žánr, a to *hymnus*.⁴ Ambrož napsal několik hymnů.⁵ Mistrovsky do nich vložil veškeré umělecké i dogmatické citění a výjimečným didaktickým způsobem v nich prezentoval křesťanskému publiku pravou nauku církve. Právě čtyři tzv. *denní hymny*,⁶ jejichž datace spadá do Velikonoc roku 386,⁷ mají v sobě ukryto tzv. antiariánské krédo.⁸

¹ Latinský text převzat z kritického vydání J. FONTAINE, *Ambroise de Milan: Hymnes*, Paris: Le Cerf, 1992, s. 184–187.

² Nejnovější studie o Ambrožovi viz: E. DASSMANN, *Ambrosius von Mailand, Leben und Werk*, Stuttgart: Kohlhammer, 2006.

³ AMBROSIIUS, *De fide ad Gratianum Augustum*, SAEMO 15, *De spiritu Sancto ad Gratianum Augustum*, CSEL 73, *De incarnationis Dominicae sacramento*, CSEL 79, *Explanatio symboli*, CSEL 73.

⁴ Hymnus obecně v řeckém i římském prostředí sloužil k oslavě boha, příp. heroje. Byl úzce spojen s kultem. Ambrož tuto literární formu přijal a po vzoru východních církví dal hymnům nový ráz, který se dochoval do současnosti: lid rozdělil do dvou chórů (zpěváci – lid). Takovému zpěvu říkáme, že je *antifonální*, latinsky *responsoriální*. Kromě toho k posílení ortodoxie proti ariánům bylo na závěr každého hymnu zpíváno Sláva Otci. Dalším Ambrožovým přínosem bylo, že hymny byly od svého počátku určeny pro zpěv, příp. modlitbu, a ne pro recitaci.

⁵ Obecně o hymnické tvorbě viz M. LATTKE, *Hymnus: Materialien zur einer Geschichte der antiken Hymnologie*, Novum Testamentum et orbis antiquus 19, Fribourg: Academic Press Fribourg, 1991. O Ambrožově hymnické tvorbě viz J. SZÖVÉRFY, *Die Annalen der lateinischen Hymnendichtung*, sv. 1, *Die lateinischen Hymnen bis zum ende des 11. Jahrhunderts*, Berlin: Erich Schmidt, 1964, s. 48–68.

⁶ Více o liturgickém rozlišení a užití hymnů viz A. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte: Untersuchungen zum literarischen Text und liturgischen Kontext der Tagzeitenhymnen des Ambrosius von Mailand*, St. Ottilien: EOS Verlag Erzabtei St. Ottilien, 1994, s. 1–36.

⁷ PAULINUS, *Vita s. Ambrosii* 13, PL 14,31D.

⁸ Více jsem o těchto denních hymnech pojednávala v licenciátní práci. Práce byla obhájena v září 2004 na CMTF UP.

Nás bude zajímat ranní hymnus *Splendor paternae glorie*. Tento hymnus jsem nevybrala náhodně. Ambrož v něm představil Krista jako *splendor paternae glorie, lux lucis, lumen luminis, fons luminis a dies dierum*. Přijímá antickou symboliku slunečního kultu a aplikuje ji na Krista, jenž je sám *slunečním paprskem a sluncem spravedlnosti*, „které osvětluje svět, když se při svém východu náhle objeví, a při svém západu jej zatemňuje.“⁹

Náš rozbor hymnu se týká pouze veršů 1–8 a pak následně 29–32, protože pouze tyto verše se přímo dotýkají atributů Krista-světla. V těchto verších si budeme všimnat převážně jazykových prostředků, či slovních spojení, která vypovídají o světle.

Hymnus je určen pro první ranní modlitbu, která se koná mezi úsvitem a jitřenkou.¹⁰ Poukazuje na starou tradici, jejíž kořeny můžeme hledat ještě v židovské modlitbě.¹¹

Jak vidíme i u Ambrože, modlitba, nebo lépe zpěv hymnu, je jedním z mnoha projevů *laus diurna*:¹² posvěcování práce a času začíná na samém počátku dne. Kromě důkazu ranní modlitby hymnus velmi jasně poukazuje, že již u raných křesťanů existovala tradice, ve které se spojovala chvála *Krista a východ slunce*.

Při pozorné četbě hymnu si můžeme povšimnout, že strofy 1–2 a strofa 8 v sobě ukrývají symboliku Krista-slunce, která pevně zakořenila v teologii a zbožnosti čtvrtého století. Naším úkolem bude zasadit tuto symboliku do náboženského a biblického kontextu a identifikovat Krista v básnických obrazech, které použil Ambrož při psaní hymnu.

1. Splendor paterne glorie, de luce lucem proferens, lux lucis et fons luminis, dies dierum illuminans,	Odblesku slávy Otcovy, ze světla světlo vynášíš, zář světla jsi, zdroj úsvitů, den, co dni světlo nabízíš;
2. verusque sol, inlabere, micans nitore perpeti; iubarque Sancti Spiritus infunde nostris sensibus.	Ty, pravé slunce, sestup k nám, ty záříš jasem, věčný plam; radostí Ducha svatého srdce i mysl naplň nám!
3. Votis vocemus et Patrem, Patrem perennis glorie, Patrem potentis gratiae; culpam releget lubricam,	V přímlovách Otce vzývejme, jenž Otcem je slávy odvěké, Otce přemocné milosti, by hřích nám všečen odpustil!

⁹ AMBROSIIUS, *De Isaac* 4,30, CSEL 32/1, 660,18.

¹⁰ Dobrým příkladem takové modlitby je např. i Žalm 5,4: „Hospodine, ty můj hlas uslyšíš z rána, ráno ti připravím oběť a budu čekat.“ CYPRIANUS, *De Dominica oratione* 661–664, CCL 3A, 112, tento žalm interpretoval jako předpis pro ranní modlitbu, platný pro křesťany.

¹¹ Židovská modlitba se koná večer a ráno v těch hodinách, kdy se v chrámu oběťují každodenní oběti. Srov. 1 Kron 23,30.

¹² AMBROSIIUS, *Expositio Psalmi* 118,19,32, CSEL 62, 438,22: „Somnum tuum bona fraude fraudato. Mane festina et ad ecclesiam defer primitias pii voti. Prae venerunt oculi mei mane verba tua. Quam iucundum inchoare ab hymnis et canticis et beatitudinibus quas in evangelio legis!“

4. informet actus strenuos, dentem retundat invidi, casus secundet asperos, donet gerendi gratiam,	Dej sílu k pracím statečným, a vyhas oheň závisti. Štěstím nás vždycky provázej, a milost k dobrým činům dej.
5. mentem gubernet et regat casto fideli corpore; fides calore ferveat, fraudis venena nesciat.	Mysl nám pozvedni, tělo chraň i srdce věrné, čisté v něm; víra ať hoří plamenem, jedy bludu ať neznajem.
6. Christusque nobis sit cibus, potusque noster sit fides, laeti bibamus sobriam ebrietatem Spiritus.	Ty buď nám, Kriste, pokrmem, víra ať je nám nápojem. Je střízlivý ten, komu Duch dal opojit se nápojem.
7. Laetus dies hic transeat! Pudor sit ut diluculum, fides velut merities, crepusculum mens nesciat!	Ať šťastný je ten dnešní den, stud červená se východem, víra ať zář má poledne, večer nad myslí nezapadne!
8. Aurora cursus provehit; aurora totus prodeat in Patre totus Filius, et totus in Verbo Pater.	Jitřenka běh dne začíná; s ní nová záře přichází. A v Otci celý Boží Syn, a Otec v Slově také sám.

Struktura hymnu je logicky přizpůsobena účelu hymnu: oslavy Krista-vycházejícího Slunce. Na hymnus se můžeme dívat z pohledu dvou kompozic.

I. První kompozice rozlišuje tři sekvence:

- verš 1.–12.: *Invokace* tří božských osob. Litanie k Synu, prostředníku Božího světla (1. strofa), pokračuje voláním k Synu a k Duchu, aby sestoupili na přítomné shromáždění (2. strofa), a končí vzýváním Otce, jeho slávy a jeho milosti (3. strofa).
- verš 13.–28.: *Prosby*, aby Boží milost byla křesťanům oporou v morálních i duchovních zápasech po celý den (4. strofa) a v horlivosti pravé víry (5. strofa), aby je eucharistie posílila Kristovým pokrmem a nápojem Ducha (6. strofa), a aby jim jednotlivé denní hodiny připomínaly požadavky jejich morálního a duchovního života (7. strofa).
- verš 29.–32.: *Doxologie* Jitřenky. Úsvit Syna, který je neodlučitelně spojen s Otcem (8. strofa).

II. Druhá kompozice naznačuje rozdělení do čtyř částí podle toho, jak si odpovídají jednotlivé strofy. Lze najít vztahy mezi strofami 1.–2. a 7.–8.; dále je možno k sobě přiblížit strofy 3. a 6., strofy 4. a 5. pak tvoří srdce hymnu.

- 1. a 2. strofa jsou invokací Krista a prosbou, ať se Boží světlo rozšíří na shromáždění a zaplaví je a Duch svatý ať připraví k modlitbě také smysly („verus

sol, inlabere, micans nitore perpeti; iubar Sancti Spiritus infunde nostris sensibus“).

Zajímavá je v těchto dvou strofách také lexikální stránka. Výrazy, které Ambrož používá k vyjádření záření světla, *splendor, lux, dies, illuminare, sol, micare, nitor, iubar*, jsou svědectvím jeho básnického nadání a teologického citění.

- 1. a 2. strofě odpovídají svou strukturou dvě strofy závěrečné: jednotlivé fáze dne mají věřící vybízet k tomu, aby byli čistí a jasní jako zářící den („pudor sit ut diluculum, fides velut meridies“); je zde vyjádřena prosba, aby přišel úsvit Syna, který je nerozlučitelně spojen s Otcem. I zde nacházíme množství výrazů označujících světlo či jeho nedostatek: *dies, diluculum, meridies, crepusculum, aurora*.

Dále můžeme pozorovat vztah mezi prosbami v 2. a 7. strofě: výrazy jsou si blízké svým vztahem ke světlu, dni a víře. Obě strofy mají optimistický ráz a týkají se běžného dne křesťana.

- Ve strofách 3. a 6., které lemují jádro hymnu, nalézáme Trojici (*Pater, Christus, Spiritus*). Kéž Otec slávy uchrání věřící hříchu („culpam relegit lubricam“), ať je Kristus jejich pokrmem („Christus nobis sit cibus“) a Duch nápojem („bibamus sobriam ebrietatem Spiritus“).
- Srdcem hymnu je *prosba k Otci* (4. a 5. strofa): kéž Otec udělí věřícím svou ochranu a pomoc („informet actus strenuos, dentem retundat invidi, casus secundet asperos, donet gerendi gratiam“), ať jim dá tělesnou, morální a doktrinární jednotu („mentem gubernet, fides calore ferveat“).
- Na úvodní výzvu k Synu v 1. strofě navazuje v závěru vzývání dvou božských osob ve strofě 8; vidíme, že závěrečná 8. strofa je příkladem básnického zpracování trinitární nauky.

Pokud přijmeme právě tuto druhou analýzu, nalezneme v hymnu uzavřenou kompozici, která zdůrazňuje jeho trinitární obsah: skrze Krista Světlo můžeme přistoupit k tajemství Trojice.¹³

1. JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY

Z jazykových prostředků si budeme všimnout převážně metonymie. Z ní budu jmenovat slovní jednotky typu *světlo / jasnost / třpyt, lesk* a to zvláště v 1. a 2. a pak 8. strofě: *splendor* (1,1); *lux* (4krát: 1,2–3); *lumen* (1,3); *dies* (2krát: 1,4); *inluminare* (1,4); *sol* (2,1); *nitor* (2,2); *iubar* (2,3).

Je pozoruhodné, že tyto výrazy se již více v průběhu celého hymnu nevyskytují. Teprve v posledních dvou strofách se opět vyskytují výrazy vztahující se ke světlu: *dies* (7,1); *diluculum* (7,2); *meridies* (7,3); *crepusculum* (7,4); *aurora* (2krát: 8,1+2).

Vidíme, že jednotlivé motivy světla obklopují celý hymnus jakoby do rámce, popisují a blíže interpretují vztahy tří božských osob: *lux lucis* (1,3); *iubar sancti spiritus* (2,3); *aurora* (8,1) a blíže popisují výrazy *gloria / gratia* na jedné straně a *fides* na straně druhé.

¹³ Srov. FONTAINE, Ambroise de Milan: *Hymnes*, s. 182.

Na základě jazykového rozboru můžeme jednotlivým Božským osobám přiřadit tyto výrazy:

Otec: lux

Syn: splendor, lux, dies, sol, nitor, aurora

Duch svatý: iubar

Syn je ten, který sestoupil. Svým příchodem na zem a svým vtělením se stal člověkem. Jeho můžeme *vidět*, *slyšet* a rukama se ho *dotýkat*,¹⁴ on *přebývá* mezi námi.¹⁵ Je bezprostřední, kontaktní osobou člověka. Proto se jednotlivé prosby hymnu obrací na něj. On je přece *splendor paternae gloriae*.

Otec je věčný, všemohoucí, ale skrytý. „Jeho nikdy nikdo neviděl,¹⁶ protože „přebývá v nedostupném světle.“¹⁷ Jeho *slávu* poznáme jen skrze Krista, který je *splendor paternae gloriae*, a jeho *světlo* jen skrze toho, který toto světlo přináší: *de luce lucem proferens*.

Jediné oslovení, ve kterém se věřící obrací na Otce, můžeme najít ve třetí strofě: *votis vocemus et patrem* (3,1).

Duch svatý je dar, dar Otce a Syna. Můžeme vidět, že křesťanské společenství dvakrát obdrží jeho dary: *Syn vlévá jeho světlo do našich myslí* (2,3) a *my prosíme Otce, abychom mohli být opojeni Duchem* (6,3).

Kromě jmenované metonymie můžeme se ve verších 1+2 a 3+4 setkat s *parallelismem*:

1,1: *splendor paternae gloriae*

3: *lux lucis et fons luminis*

2: *de luce lucem proferens*

4: *dies dierum inluminans*

Pozoruhodná je paralelní *kopula -que*, která je kontrastní se „zbloudilým“ postavením imperativů:

2,1: *verusque sol, inlabere*

2: *micans nitore perpeti*

3: *iubarque sancti spiritus*

4: *infunde nostris sensibus*¹⁸

¹⁴ Srov. 1 Jan 1,1–3.

¹⁵ Srov. Jan 1,14.

¹⁶ Jan 1,18.

¹⁷ 1 Tim 6,16.

¹⁸ Srov. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 293n.

2. ANALÝZA HYMNU

2.1 Strofa I¹⁹

Již v první strofě pozorujeme pět obrazů: *splendor, lux, fons luminis, dies* a *sol*. Je jasné, že první verš svými substantivy popisuje Krista. Všechna pojmenování Krista mají spojitost s pojmy světlo – jasnost. Tato sémantická celistvost zvláštním způsobem spojuje vzývání Krista s novým, začínajícím dnem; tj. přibližuje situaci, ve které, nebo lépe při které se hymnus zpívá nebo recituje. Jednotlivé výrazy svým symbolickým charakterem na jedné straně představují obrazy Krista, na straně druhé přináší do textu obraz přírodního, fyzického světla.²⁰ A tak ještě před východem slunce prosí věřící o sestoupení *pravého Slunce* a o východ *slunce přírodního*.

1,1: splendor paternae glorie**1,2: de luce lucem proferens**

Byl to Fulgentius,²¹ který poukázal na to, že Ambrož v daném verši pravděpodobně vychází ze známého biblického verše Žid 1,1–3: „qui cum sit splendor glorie et figura substantiae eius.“

Co nese v sobě obraz *splendor*? Podívejme se společně na komentář k Listu Židům: „List Židům chce uvést Syna do nejvýše možné blízkosti Boha a názorně podat ten myslitelně nejužší bytostný vztah a rovnost podstaty mezi oběma. Tak jako k sobě patří světelný lesk a jeho zdroj a jako odpovídá otisk razítka, tak vychází – vždy a před veškerým časem – Syn z Boha a je božské podstaty.“²²

Kristus je ten, který ukazuje na Otce, zjevuje nám ho.²³ Vidíme, že všechna tato zjevení Boží vrcholí v jednom velkém zjevení Božího Syna. Kromě samotného zjevení Syna zde můžeme číst další rozhodující moment: Syn je jedno s Otcem, je neoddělitelným *odleskem* svého božského počátku (základu). Syn tak zjevuje Otce a přináší *světlo ze světla*. Co víc může oslovit věřící na počátku dne, než vycházející slunce, které s sebou přináší světlo dne?

To, že je *splendor* skutečně výrazem pro zjevení, ve kterém je možné vidět světlo ze světla Otcova, vidíme i v Ambrožově komentáři k již jmenovanému rannímu Žalmu 35:

¹⁹ Ačkoliv v práci uvádím překlad všech veršů hymnu, podrobně jsem se věnovala pouze veršům 1–8 a pak následně 29–32. Pouze tyto verše se přímo dotýkají atributů Krista-světla. Ostatní verše překládám a komentuji pouze kvůli návaznosti a lepšímu pochopení hymnu jako celku.

²⁰ V našem hymnu výrazy *splendor, lux, lumen, sol, dies, inluminare* a *micare* jsou použity k vzývání *světla Kristova*. Jindy těmito termíny Ambrož popisuje přírodní motiv východu slunce, tj. slunce fyzické. Srov. např. podobný text: *Hexameron* 4,6,27, CSEL 32/1, 133,26: „Simul ut *sol* ortus sui signa praemiserit, omnes stellarum ignes sub unius *luminaris* fulgore vanescunt, aperitur aer caelique facies purpurascens rubore perfunditur, adhuc spirans exordium et iam momentaria celeritate pleni *luminis* micat *splendor* et surgentis *solis* praevia aura aspirat.“ Srov. i *Expositio Psalmi* 118,12,9, CSEL 62, 256,21: „*Sol diem inluminat* tempora statuta custodiens, fulget *splendoribus* luna nocturnis et *lux* eius in tenebris micat.“

²¹ FULGENTIUS, *Epistulae* 14,10, PL 65,401D.

²² F. LAUB, *List Židům*, Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2001, s.16.

²³ AMBROSIIUS, *Hexameron* 1,5,19, CSEL 32/1, 15,17: „Sed si quaeris splendorem Dei, filius est imago Dei invisibilis.“

(...) iure gratiae referuntur auctori domino nostro Iesu Christo, qui fons vitae inriguus aeternae descendit in terras, ut ariditates nostri pectoris inrigaret. Idem *splendor gloriae* dei patris et imago substantiae eius. et ideo in lumine eius vero, quod inluminat omnem hominem venientem in hunc mundum, videbimus, inquit, patrem, quia deus lux est. Recte enim dicitur: in lumine tua videbimus lumen secundum illud: qui me videt, videt et patrem meum. *Apud te ergo, fons vitae, praesertim videbimus patrem*. Sicut enim tu apud patrem eras in principio deus verbum, ita apud te semper est pater qui in te est; est enim apud ipsum in quo et est.²⁴

Při označení Krista jako *splendor* nemusel Ambrož vycházet pouze od citovaného listu Židům 1,3.²⁵ Určitě mu nebyl neznámý text z Moudr 7,26, kde v latinském překladu můžeme číst: „Sapientia candor est enim lucis aeternae et speculum sine macula Dei maiestatis et imago bonitatis illius.”²⁶

Uvedený verš cituje Ambrož jak s výrazem *candor*,²⁷ tak spíše častěji s výrazem: „Splendor est enim lucis aeternae.”²⁸

Kromě samotného vyjádření zjevení Božího Syna, používá Ambrož výraz *splendor* pro označení jednosti a soupodstatnosti mezi Otcem a Synem.²⁹

Lux nempe splendorem generat, nec comprehendi potest quod splendor luce posterior sit aut lux splendore antiquior, qua ubi lumen, et splendor est, et ubi splendor, et lumen est. Itaque nec sine splendore lumen nec splendor potest esse sine lumine, quia et in splendore lumen et splendor in lumine est. Unde et Apostolus *splendorem paternae gloriae* (Hebr 1,3) filium dixit, quia splendor paternae lucis est filius, coaeternus propter virtutis aeternitatem, inseparabilis propter claritudinis unitatem.³⁰

V jiném textu je tento výraz zdůrazněním soupodstatnosti proti ariánskému tvrzení:

Alibi quoque Apostolus adseruit, quod ipsum posuit haeredem omnium, per quem et fecit saecula, qui est splendor gloriae et character substantiae eius (Hebr 1,2–3). Imaginem Apostolus dicit, et Arrius dicit esse dissimilem? Cur imago, si similitudinem non habet? In picturis homines nolunt esse dissimiles, et Arrius assimilem patrem contendit in filio et vult, ut pater dissimilem genuerit sui, quasi inpotens, qui generare similem non potuerit. Prophetiae dicunt: In lumine tuo videbimus lumen (Ps 35,10), prophetae dicunt: Splendor est enim lucis aeternae et speculum sine macula dei maiestatis et imago bonitatis illius (Sap 7,26). Vide quanta dicatur: Splendor, quod claritas paternae lucis in filio sit...³¹

V návaznosti na SZ a příběh o Abrahamovi a Sáře, využil Ambrož návštěvu tří mužů k popsání Trojice:

²⁴ AMBROSIUS, *Explanatio psalmorum* 35,22,3, CSEL 64, 65,7–16; srov. také *Hexameron* 2,5,19, CSEL 32/1, 57,22: „Imago est enim invisibilis dei filius. Omnia patris quasi imago exprimit. Omnia eius quasi splendor gloriae inluminat nobis atque manifestant;” *Exhortatio virginitatis* 9,57, SAEMO 14/2, 244; *De Spiritu sancto* 1,14,143, CSEL 79, 76,21; *De fide* 1,7,49, SAEMO 15, 76.

²⁵ Žid 1,3: „Qui, cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius et poret omnia verbo virtutis suae.”

²⁶ Srov. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 296, pozn. 1133.

²⁷ Srov. AMBROSIUS, *Expositio Psalmi* 118,19,39, CSEL 62, 442,1; *Expositio evangelii secundum Lucam* 8,68.

²⁸ Srov. AMBROSIUS, *De paradiso* 1,6, CSEL 32/1, 267,14; *De fide* 1,7,49 a 1,13,79, SAEMO 15, 76 a 94; *De Spiritu sancto* 1,14,143, CSEL 79, 76,21.

²⁹ Srov. A. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 296, pozn. 1133.

³⁰ AMBROSIUS, *De fide* 4,9,108, SAEMO 15, 306.

³¹ AMBROSIUS, *De fide* 1,7,48–49, SAEMO 15, 76.

Quod autem ait die tertia, vel quod continua esse debeat et perpetua devotio – tripartitum est enim tempus, praeteritum, praesens et futurum, quo admonemur quod nec praeteritorum beneficiorum dei vel praesentium vel futurorum inrepere ulla debeat oblivio, sed tenax gratiae memoria perseverare et oboedientia non deesse – vel quia is qui sacrificat in unum splendorem, unam lucem debeat credere trinitatis; ei enim qui fideliter sacrificat dies lucet, nox nulla est.³²

A jak mluví o *splendor* Starý zákon? V kontextu pozdních proroků je výraz *splendor domini* oblíbeným výrazem. V Ezechiellově vidění je nádvoří chrámu přeplněno *splendore gloriae*.³³ Modlitba Abakuka popisuje příchod Boha slovy: „Deus ab austro veniet et Sanctus de monte Pharan. Operuit caelos gloria eius, et laudis eius plena est terra. Splendor eius ut lux erit.“³⁴

Velmi zajímavou paralelou k našemu hymnu je Izajáš, kde můžeme najít tři klíčové výrazy, a to *lumen*, *gloria* a *splendor*:

Surge, illuminare, Ierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebrae operient terram, et caligo populos; super te autem orietur Dominus, et gloria eius in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.³⁵

Při klasifikaci znaků výrazu *splendor* nemůžeme opomenout tradici ranní modlitby, při které byl recitován kromě jiných i Žalm 89, kde v závěrečném verši věřící prosí: „... Et sit splendor Domini Dei nostri super nos.“³⁶

A tak závěrem můžeme říct, že hymnus je jakousi odpovědí na tento Žalm. Prosíme Boha o *splendor* a on mezi námi při zpěvu hymnu právě jako *splendor paternae gloriae* přebývá.

V druhém verši *de luce lucem proferens* opět slyšíme již zmiňovaný Žalm 35: „... in lumine tuo videbimus lumen.“³⁷ K němu podává zajímavý komentář Fontaine, když způsobem zcela výjimečným osvětluje výraz *proferre*:

Obvyklý význam slovesa *proferre* je *vynést na světlo, odhalit, zjevit*. Kristus je tedy dokonalé zjevení Boha *ad extra*, osobní završení *světelných theofanií* Starého zákona: např. Simeonovo kantikum zdraví Krista jako *lumen ad revelationem gentium*.³⁸ V jazyku křesťanské teologie je sloveso *proferre* obvyklým slovesem pro vyjádření *zjevení* – *prolace* Krista již od dob Tertulliana.³⁹ Kromě Tertulliana je Kristus takovým světlem u Hilaria,⁴⁰ samotného Ambrože⁴¹ i Augustina.⁴² K užítí *lumen* s tímto kristologickým významem viz heslo *lumen in ThLL* (c.1822, 1, 63 sq).⁴³

32 AMBROSIIUS, *De Cain et Abel* 1,8,30, CSEL 32/1, 364,17.

33 Srov. Ez 10,4: „Atrium repletum est splendore gloriae domini.“

34 Srov. Hab 3,3n.

35 Srov. Is 60,1–3

36 Srov. Žl 89,17.

37 Srov. Žl 35,10.

38 Lk 2,32.

39 TERTULLIANUS, *Apologeticum* 21,11, CCL 1, 124,54: „hunc (Christum) ex Deo prolatum dicimus.“

40 HILARIUS, *Hymnus* 1,41, PLS 1, 275: „Lumen fulsit a Lumine“; *Hymnus* 1,83, PLS 1, 276: „lux orta“.

41 AMBROSIIUS, *Hymnus* 1,29: „tu lux refulge sensibus.“

42 AUGUSTINUS, *Contra Maximinum* 2,23,7, PL 42,801: „Haec vita fons vitae est, et lux ista lux lucis est.“

43 J. FONTAINE, *Ambroise de Milan: Hymnes*, s. 189.

1,3a: lux lucis

Druhým obrazem, kterým je Kristus v hymnu pojmenován, je *lux*. Tento výraz je v novozákonním zvěstování, převážně v Janově evangeliu, široce rozvinut. „Ego sum lux mundi,”⁴⁴ mluví Ježíš o sobě, protože o něm bylo v Prologu řečeno „... erat lux hominum,”⁴⁵ lux vera, quae illuminat omnem hominem.”⁴⁶

Toto Kristovo světelné poslání *lux lucis* je úzce spojeno s jeho Otcem a má svůj základ v Otcově světle, „quoniam Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae.”⁴⁷

Spojení *lux lucis* prošlo dlouhým vývojem.⁴⁸ Citovaný verš se evidentně odvolává na nicejsko-cařihradské krédo: *lumen de lumine*.⁴⁹ A právě toto lyrické antiariánské krédo učinilo Ambrože populárním.

Ve fyzickém významu je tímto termínem označováno světlo, jehož tvůrcem je Bůh.⁵⁰ Kromě toho se výraz světlo vztahuje také na světlo lampy, či svíčky, která svým světlem označuje přítomnost Boha,⁵¹ dále je termín užíván k označení světla dne či světla očí, *claritas oculis*.⁵²

Podobně jako ostatní stvoření, zjevuje i světlo něco z Boží velebnosti; je jejím odleskem a jako takové slouží při popisu teofanií (zjevení Boha). Je šatem, do něhož se Bůh halí (Žl 104,2). Když se zjevuje, „jeho jas je jako jas dne a paprsky vycházejí z jeho rukou“ (Hab 3,3n).⁵³

Světlo jako symbol existuje v bibli od počátku, ale teprve kniha Moudrosti je spojuje s Boží podstatou. Moudrost je výron Boží slávy, *odlesk věčného světla*, nade všechno stvořené světlo (Moudr 7,27.29). To je symbolismus, který je v Novém zákoně zcela běžný.⁵⁴

V duchovním významu se opět výraz spojuje s Bohem, který je světlo⁵⁵ a přebývá ve světle.⁵⁶

Naše spojení *lux lucis*, neboli φως ἐκ φωτός, s aplikací na Krista nacházíme již u svatého Atanáše, který ve svém díle *De sententia Dionysii* cituje ze spisu *Apologia contra Arianos* biskupa Dionysia z Alexandrie. V této pasáži, stejně jako v uvedeném hymnu, jsou výrazy *splendor* a *lux* vzájemně propojeny:

Deus autem aeterna lux est quae nunquam incepit, nunquam desinet, Aeternus ergo splendor ipsi praelucet et coexistit, qui absque initio est, et ab aeterno genitus ante eum emicat, quique ipsamet est sapientia quae dicit Pauloque postea de eodem resumit his verbis: Cum igitur aeternus sit Pater, aeternus est et Filius, lumen de lumine.⁵⁷

⁴⁴ Srov. Jan 8,12.

⁴⁵ Jan 1,4.

⁴⁶ Jan 1,9.

⁴⁷ Srov. 1 Jan 1,5.

⁴⁸ Srov. G. W. LAMPE, „φῶς,” in *Patristic Greek Lexicon*, 12. vyd., Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 1504–1507.

⁴⁹ Srov. DS 125 (54), Niceum: φως ἐκ φωτός, lumen de lumine; DS 150 (86), Constantinopolitanum: φως ἐκ φωτός, lumen de lumine.

⁵⁰ Gn 1,1–5.14–19.

⁵¹ 2 Sam 22,29; Job 29,3; Př 20,27; Žl 119,105.

⁵² Žl 13,4.

⁵³ F. AMIOT – P. GALOPIN „světlo,” in *Slovník biblické teologie*, s. 496.

⁵⁴ Tamtéž, s. 496n.

⁵⁵ 1 Jan 1,5.

⁵⁶ 1 Tim 6,16.

Ale vraťme se zpět k hymnu. Oba výrazy, *splendor* a *lux*, kdykoliv stojí vedle sebe, odkazují na totéž: na výrok o božské podstatě Syna. Ambrož pomocí těchto krásných lyrických obrazů představil motivy kristologie: Kristus je celý v Otci a Otec celý v něm; jak je explicitně uloženo i v závěrečné strofě tohoto hymnu, ke které se teprve dopravujeme. To, co je na začátku představeno v obrazech, v závěru je zřetelně zjeveno.

Když si ještě jednou připomeneme v uplynulých třech verších jednotlivá pojmenování Krista, dostáváme tato spojení: on je „splendor ... de luce lucem proferens...” a současně je „lux lucis”. Obě spojení označují Syna jako nadpřirozené světlo z nadpřirozeného světla / počátku, jmenovitě Otce.

1,3b: et fons luminis

Při dalším označení Krista jako *fons luminis* se Ambrož evidentně neinspiroval pouze biblickým prostředím,⁵⁸ ale jak poukazuje Fontaine,⁵⁹ nechal se inspirovat i antickou tradicí. Již u Lucretia můžeme číst, že *slunce* je běžně označováno jako *pramen* světla: „Largus item liquidi fons luminis, aetherius sol, inrigat absidue caelum candore recenti suppeditatque novo confestim lumine lumen.”⁶⁰

Kromě pohanského Lucretia připomenu Minutia Felixe, který ve svém apologetickém spisu Octavius výstižně o stvořiteli slunce píše:⁶¹

Quid? ipsum solis artificem, illum luminis fontem possis sustinere, cum te ab eius fulgoribus avertas, a fulminibus abscondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipsam animam tuam, qua vivificaris et loqueris, nec aspicere possis nec tenere?⁶²

Podle Franze se:

...výraz *fons luminis* vztahuje na *fiat lux* z Genesis. V tomto smyslu je Logos počátek, *pramen světla*, a *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est*.⁶³ I ve svých kázáních o sedmi dnech stvoření, Hexameron, poukazuje Ambrož na to, že Stvořitel je pravé světlo,⁶⁴ a že Slunce spravedlnosti je Slunce, které osvětluje tento svět.⁶⁵ Určitě oba předcházející obrazy

⁵⁷ Srov. ATHANASIOS, *De sententia Dionysii* 15, PG 25,501D–504A: Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, ὅτε ἀρξάμενον οὐτε λῆξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ συνέστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα ἄναρχον καὶ ἀειγενές.... Ὁντος οὖν αἰωνίου τοῦ Πατρὸς, αἰώνιος ὁ Υἱὸς ἐστὶ, φῶς ἐκ φωτὸς ὧν. Srov. také BASIL, *Epistula* 52,2 a 125,1, PG 32,393 a 548; CYRIL JERUZALÉMSKÝ, *Katechesis ad illuminandos* 11,4 a 11,18, PG 33,696B a 713A.

⁵⁸ Srov. Žl 35,10: „Apud te est fons vitae, et in tuo lumine videbimus lumen.” V této souvislosti srov. také janovské *vita = lux / lumen* a Jan 1,4.

⁵⁹ Srov. J. FONTAINE, *Ambroise de Milan: Hymnes*, s. 189.

⁶⁰ LUCRETIVS, *De rerum natura* 5,281, ed. J. Martin, Leipzig: Teubner, 1969, s. 185.

⁶¹ Pohané uctívají své bohy ve vybudovaných chrámech a vystavených obrazech. Proti nim klade Minutius křesťanského Boha: jestliže je nemožné se dívat do slunce a nebýt oslepen, jak je ovšem možné se dívat na Stvořitele, pramen tohoto světla? „Nec mireris, si Deum non vides: (...) in solem adeo, qui videndi omnibus causa est, videre non possumus, radiis acies submovetur, obtutus intuitus hebetatur, et, si diutius inspicias, omnis visus extingitur, quid? Ipsum solis artificem, illum **luminis fontem** possis sustinere (...) Deum oculis carnalibus vis videre (...)?”

⁶² MINUTIVS FELIX, *Octavius* 32,6, CSEL 2/3, 31,5.

⁶³ Jan 1,3.

⁶⁴ Srov. AMBROSIVS, *Hexameron* 1,9,33, CSEL 32/1, 34,20: „Erat quidem deus (...) lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joh 1,9): sed eam lucem fieri voluit, quae oculis corporalibus comprehenderetur.”

i obraz *fons luminis*, kromě toho, že označují Krista jako toho, který zjevuje, přináší na světlo, zavádějí i nový aspekt: stvořitelskou funkci Logu.⁶⁶

1,4: dies dierum inluminans⁶⁷

Uvedený verš je oříškem pro správnost čtení. Fontaine se jej snažil rozluštit následovně:

Ve spojení *dierum* můžeme vidět determinant *dies*; *dies dierum* se podobá hebraismu typu *rex regum*, *saecula saeculorum*. *Dierum* však můžeme chápat také jako genitiv doplňující *illuminans*: V konstrukci s genitivem ztrácí některá participia význam slovesa, který by si uchovály, kdyby byly ve spojení s akuzativem; nabývají tak význam adjektiva, a tedy vyjadřují trvalost vlastní osobě. *Dierum illuminans* je jakoby ekvivalent *illuminator dierum*. V obou případech je význam stejný: Kristus – světlo, které osvětluje svět; syntaktická dvojznačnost navozená pořádkem slov (*dierum* je postaveno mezi *dies* a *illuminans*) může být u Ambrože záměrná.⁶⁸

V závěru první strofy si k přirovnáním, kdy byl Kristus pojmenován *splendor*, *lux lucis* a *fons luminis*, můžeme připsat výraz *dies*. Opět zde vidíme biblický základ, kde o počátcích stvořitelské činnosti Boží čteme: „Et Deus divisit lucem a tenebris. Appellavitque lucem diem et tenebras noctem.”⁶⁹

Co se týče biblického pozadí pojmenování Krista jako *dies*, není toto označení bezprostředně dostupné. Proto na tomto místě připojuji myšlenku Franze:

Einig ve své studii o hymnu *Christe qui lux es et dies* pravděpodobně odvozuje obraz skrze Otce na základě Gn 1,5; Žl 117,24 a 1 Sol 5,5.8. V této souvislosti odkazuje na Augustina, který vychází z janovského označení Krista jako světla, přitom to kombinuje s uvedeným citátem z Gn 1,5 a Žalmem 117 a s ohromující jednoduchostí stanovuje závěr, proč je Kristus označován jako den: „Quis est dies quem fecit Dominus? Quare dies? Quia lux est: Et vocavit Deus lumen diem.”⁷⁰

Pro milánského biskupa Ambrože je označení Krista jako *dies* v kázáních zcela běžné.⁷¹ V uvedeném verši *dies dierum inluminans* vidíme vnitřní vztah k předchozímu obrazu *fons luminis*. Kristus je ten božský den, který osvětluje naše dny pozemské a přináší jim duchovní světlo. On stál u zrodu světla a dal světlo našemu dni. On jako Pra-den každé ráno opakuje toto zjevení; každý nový den, který nám on svým příchodem přináší je dílem jeho stvořitelské činnosti:

Hodie te genui in quo lucem immaculae prolis agnosco. Heri mihi et hodie ipse es et in saeculum. Nox in te nulla est, quia totus es dies. Bene confirmatus in conspectu patris dicitur in aeternum, quia apud patrem semper est et vere in conspectu eius, cuius splendor est gloriae et imago substantiae.⁷²

⁶⁵ Srov. AMBROSIIUS, *Hexameron* 4,2,5, CSEL 32/1, 113,20: „Deus ergo pater dicit: fiat sol, et filius fecit solem. Dignum enim erat, ut solem mundi faceret sol iustitiae.”

⁶⁶ Srov. A. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 299–300.

⁶⁷ Srov. J. FONTAINE, *Ambroise de Milan: Hymnes*, s. 185, pozn.4.: „dies dierum, dies diem, diem dies.”

⁶⁸ FONTAINE, *Ambroise de Milan: Hymnes*, s. 180–190.

⁶⁹ Gn 1,5.

⁷⁰ Srov. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 301. Latinská citace z AUGUSTINUS, *Sermo* 226, PL 38,1099.

⁷¹ Srov. AMBROSIIUS, *Expositio Evangelii secundum Lucam* 7,222, SAEMO 12, 264.

⁷² AMBROSIIUS, *Explanatio Psalmorum* 40,35,4, CSEL 64, 253,20–25.

V závěru první strofy můžeme naše dosavadní poznatky shrnout následovně: označení *splendor / lux lucis* a *fons luminis / dies* vyjadřují dva aspekty Kristova vztahu k věřícím. Oba aspekty jsou charakterizovány dvěma substantivy *splendor / lux* – *fons / dies* a participiem *proferens* – *inluminans*. Syntakticky jsou oba díly spojeny kopulou (sponou) *et*:

Stvořitelská činnost totožná s Otcem *Kristus tvůrce pozemského světla*

splendor paternae gloriae,

de luce lucem **proferens**,

lux lucis

et

fons luminis

dies dierum **inluminans**.⁷³

2.2 Strofa II

2.1: *verusque sol inlabere*

Přístupme společně k druhé strofě. Podle Franze:

...pátým a posledním Kristovým jménem či označením je *verus sol*, které je s předcházejícím opět spojeno kopulou *et*. Tento obraz odpovídá třetí Kristově funkci. Po vymezení jeho „zjevitelské“ a „stvořitelské“ činnosti je zde Kristus pojmenován jako Vykupitel. On – Kristus jako Slunce – osvětluje cestu v noci tohoto světa; aby se lidé nemuseli bát (hříchů) pádů;⁷⁴ (on jako slunce) ohřívá věřící, aby nebyli vystaveni bez ochrany hříchům.⁷⁵ Tak jako slunce stvořené, tak i slunce mystické vyšlo pro všechny, aby odňalo hříchy světa.⁷⁶

Uvedený verš zjevně mluví o Kristu.

Plena est (...) terra misericordiae domini, quia omnibus data est remissio peccatorum, super omnes sol oriri iubetur. Et hic quidem sol cotidie super omnes oritur, **mysticus autem sol ille iustitiae** omnibus ortus est; omnibus venit, omnibus passus est et omnibus resurrexit, ideo autem passus est, ut tolleretur peccatum mundi.⁷⁷

Franz-Josef Dölger sleduje ve svém pojednání *Sol salutis: Christus als Sonne im Morgenhymnus*⁷⁸ symboliku slunce jako dárce zdraví a štěstí v rámci pohanské sluneční úcty a raného křesťanství. „Besonders im vierten Jahrhundert, das den Entscheidungskampf zwischen Sonnenkult und Christentum brachte, fand das Sinnbild in der Hymnenpoesie Verwendung.“⁷⁹ Na uvedeném místě cituje tři příklady: Ambrože,⁸⁰ ranní hymnus Prudentia,⁸¹ kde je Kristus pojmenován jako král ranního slunce,

⁷³ Srov. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 303.

⁷⁴ Srov. AMBROSIIUS, *Explanatio psalmorum* 35,26,2, CSEL 64, 68,13–15: „Et tu in nocte es saeculi; monstret tibi ecclesia viam, ex alto te **iustitiae sol** inluminet, ut lapsus timere non possis.“

⁷⁵ Srov. AMBROSIIUS, *Expositio Psalmi* 118,5,36, CSEL 62, 102,4: „Umbra est (...) vita haec; festina ad **solem** (aeternum), ut te defendat ab umbrae huius frigore et calorem tibi profundat aestium.“

⁷⁶ FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 303n.

⁷⁷ Srov. AMBROSIIUS, *Expositio Psalmi* 118,8,57, CSEL 62, 186,15.

⁷⁸ Srov. DÖLGER, *Sol salutis*, s. 293–318.

⁷⁹ DÖLGER, *Sol salutis*, s. 294.

⁸⁰ AMBROSIIUS, *Splendor paternae gloriae*.

⁸¹ PRUDENTIUS, *Cathemerinon* 2, 1–4; 65–68, CCL 126, 7; 9:

a jiný ranní hymnus od neznámého autora,⁸² kde je Kristus chválen jako ranní slunce. Ukázka je ve dvou variantách:

A.

*Iam Christe, sol iustitiae,
noctis recedunt tenebrae,
nunc mentis eat caecitas,
virtutum et lux redeat.*

B.

*O sol salutis, intimis
Jesu, refulge mentibus,
dum nocte pulsa gratior
orbi dies renascitur.*

O stejném rozporu mezi pohanstvím a křesťanstvím píše i Ambrož ve svém kázání a poukazuje na pravé slunce; varuje před slepým spoléháním se na světlo slunce: sice je radostí dne, ozdobou (krásou) nebe a darem přírody, ale je pouze částí stvoření. A jestli je tak krásné toto stvořené slunce, jak krásné musí být pravé Slunce, totiž Slunce spravedlnosti?

Non igitur ne tanto splendori solis temere committas. Oculus est enim mundi, iucunditas diei, caeli pulchritudo, naturae gratia, praesentia creaturae. Sed quando hunc vides, auctorem eius considera: quando hunc miraris, lauda prius ipsius creatorem. Si tam gratus est sol consors et particeps creaturae, quam bonus est **sol ille iustitiae!**⁸³

Je zřejmé, že se Ambrož inspiroval známým a tolik citovaným veršem proroka Malachiáše. Stejně jako kdysi jeho předchůdce Cyprián,⁸⁴ a posléze i následovník Prudentius, i Ambrož⁸⁵ spojení *sol iustitiae*, příp. *sol salutis*, vložil do kontextu denní liturgické modlitby:

Non immerito ergo vae illis, qui mane ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat deo laudes ferre, praevenire lucem et occurrere oratione soli iustitiae, qui suos visitat et exurgit nobis, si nos Christo, non vino et sicerare surgamus. Piis hymni dicuntur, et tu chitharam tenes? Psalmi canuntur, et tu psalterium sumis aut tympanum?⁸⁶

Další narážkou na pravé slunce je druhá část verše, *inlabere*. Sloveso *inlabi* se vyskytuje převážně v pohanské literatuře. Např. u Vergilia se s ním setkáváme v situa-

*Nox et tenebrae et nubila,
confusa mundi et turbida,
lux intrat, albescit polus,
Christus venit, discedite.*

*Quodcumque nox mundi dehinc,
infecit atris nubibus,
tu, rex, Eoi sideris,
vultu sereno inlumina.*

Srov. DÖLGER, *Sol salutis*, s. 295, pozn. 1: „Eoi sideris ist hier nicht der Morgenstern, sondern die Sonne, deren Herr und Schöpfer Christus genant wird.“

⁸² Srov. C. BLUME, *Analecta hymnica medii aevi* LI (1908) 59, Leipzig.

⁸³ AMBROSIIUS, *Hexameron* 4,1,2, CSEL 32/1, 111,20.

⁸⁴ Viz CYPRIANUS, *De Dominica oratione* 669–671, CCL 3A, 112: „Item quod sol appellatus sit malachim propheta testatur dicens: vobis autem qui timetis nomen domini orietur sol iustitiae, et in alis eius curatio est.“

⁸⁵ Srov. AMBROSIIUS, *Expositio psalmi* 118,12,13, CSEL 62, 258,27; *Explanatio psalmorum* 35,26,2, CSEL 64, 68,13; *De interpellatione Iob* 1,5,14, CSEL 32/2, 219,9.

⁸⁶ AMBROSIIUS, *De Helia* 15,55, CSEL 32/2, 445,18.

ci, kdy se Aenea obrací na Apollóna – boha Slunce: „Da, pater, augurium, atque illabere animis nostris.“⁸⁷

Apollón je považován za božství, které má moc nad světlem. Na nejstarších malbách v katakombách pocházejících již z 2. století je právě na motivy mytologického příběhu o Apollónovy zobrazen Kristus – Slunce jako Apollón jedoucí na slunečním voze.

Paralelita Vergiliova verše je s naším hymnem nepřehlédnutelná. Oba verše směřují k jednomu cíli: oslovit boha Slunce s prosbou o jeho sestoupení.

2,2: micans nitore perpeti

Stejně jako první strofa, i druhá strofa konstatuje situaci mezi vzýváním Boha a přírodní situací každodenního rána. I tento druhý verš navazuje na pohanskou tradici. Oba výrazy, *micare* i *nitor* představují záři nebeského tělesa, nebo hvězdy, lesku slunce i ranních červánků.⁸⁸ Jinými slovy řečeno: Oslovení nebo atribut Krista *verus sol* pochází na základě sémantiky z ranní události, východu pozemského slunce a je blíže charakterizován pomocí obrazů, který v mytologii přináležel bohu Slunci.

Jak v předcházejícím, i v tomto verši pokračuje rozpor mezi Kristem a Phoebem. Výrazem zářný (řecky foibos) byl často označován již zmiňovaný Apollón. Pro jeho moc a vlastnosti odvozované od slunce byl nazýván i Phoebos.

Participium *micans* může být nositelem projevu vznešenosti boha Slunce, také může označovat jeho palác,⁸⁹ jako i svatozář na jeho tváři.⁹⁰

V rámci světelné symboliky obou prvních strof se verš 2,2 *micans nitore perpeti* jeví jako klasický-pohanský protějšek biblického verše 1,1 *Splendor paternae gloriae*. Tak jako Kristus ve verši 1,1 přijímá od Otce vznešený titul *splendor paternae gloriae* a je na základě tohoto titulu kvalifikován s Bohem, tak mu je ve verši 2,2 připočten pohanský titul *pater Phoebus*, který ho tím označuje za jediného a pravého Boha Slunce.⁹¹

2,3: iubarque sancti spiritus

2,4: infunde nostris sensibus

První zmínka⁹² o Duchu svatém se vyskytuje právě v závěru druhé strofy, kdy věřící ukončují své zvolání ke Kristu a prosí o vylití Ducha svatého. Zde je Duch svatý představován jako dar Syna.

V klasické latině termín *iubar* vyjadřoval probouzející se slunce a byl spojen s planetou Venuší nebo novým dnem. Nacházíme ho již u Vergilia: „Oceanum interea surgens Aurora relinquit. It portis iubare exorto delecta iuventus,“⁹³ kde

⁸⁷ VERGILIUS, *Aeneis* 3,89, ed. O. Ribbeck, Lipsae: Teubner, 1895, s. 330.

⁸⁸ CATULLUS, *Carmina* 66,3, ed. H. Bardon, Stuttgart: Teubner, 1973, s. 100: „solis nitor“. LUCRETIUS, *De rerum natura* 4,535, ed. J. Martin, Leipzig: Teubner, 1969, s. 147: „Huic supra duplices umeros adfixa videtur, stella micans tali specie talique nitore.“

⁸⁹ OVIDIUS, *Metamorphoses* 2,1, ed. W. S. Anderson, Teubner 1981, s. 26: „Regia solis erat sublimibus alta columnis, clara micante auro flammasque imitante pyropo.“

⁹⁰ OVIDIUS, *Metamorphoses* 2,35, s. 27: „At genitor circum caput omne micantes deposuit radios...“

⁹¹ Srov. A. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 309.

⁹² Druhá zmínka o Duchu svatém je v 6,3+4. Zde představuje dar Otce.

⁹³ VERGILIUS, *Aeneis* 4,130, s. 381.

představuje první sluneční červánky, jitřenku. Současně je tento výraz, stejně jako *micare*, jakousi insignií boha slunce – Phoeba (Apollóna).⁹⁴

Biblický výraz *iubar* není dokázán. I ve Skutcích, při seslání Ducha svatého, kde bychom tento výraz očekávali, je Duch svatý pojmenován jako *ignis*: „Et apparuerunt illis dispertitae linguae tamquam ignis.“⁹⁵

Kromě našeho hymnu Ambrož ještě jednou pojmenoval Krista, nekonečný pramen každého stvořeného světla, termínem *iubar*, tj. rozžhavená záře. V uvedeném spojení vystupuje Kristus jako nová jitřenka: „...qui iubar quoddam aeternae lucis effudit,“⁹⁶ proto je zapotřebí prosit, „ut semper nobis suum lumen infundat.“⁹⁷

Sloveso *infundere* již v klasické latině označuje *vylití* božství na člověka.⁹⁸ Tento obraz převzalo i křesťanství již od doby Minucia Felixe.⁹⁹ V prozaickém díle sv. Ambrože vytváří hojně zastoupenou a ustálenou formulaci *infundere spiritum*.¹⁰⁰

V závěru je dobré dodat, že latinský biblický výraz pro vylití Ducha svatého je spíše *effundere*, jak můžeme pozorovat ve známém novozákonním textu.¹⁰¹

2.3 Strofa VIII

8,1 Aurora cursus provehit,

8,2 aurora totus prodeat,

8,3 in Patre totus Filius

8,4 et totus in Verbo Pater.

Poslední strofa se navrácí k Otci a Synu. Jak úvod, tak i závěr hymnu jsou orientovány na antiariánskou kristologii: na naprostou rovnost mezi Otcem i Synem.

Dříve než se pustíme do teologického rozboru veršů, je potřebné podívat se na jejich syntaktickou skladbu.

Ve verši 8,1 *aurora cursus provehit* se musíme pozastavit u slova *cursus*. Svoji podobou může být toto substantivum v nominativu nebo genitivu singuláru, nebo v nominativu nebo akusativu plurálu.¹⁰² Rozumnou možností může být nominativ singuláru nebo akusativ plurálu. Pokud přistoupíme k první možnosti, verš bude znít asi takto: „běh začíná s jitřenkou.“ Pokud se přikloníme k druhé možnosti,

⁹⁴ OVIDIUS, *Metamorphoses* 2,1: „Regia solis erat sublimibus alta columnis, clara micante auro flammasque imitante pyropo,“ 2,35: „O lux immensi publica mundi, Phoebe pater, si das huius mihi nominis usum, nec falsa Clymene culpam sub imagine celat, pignora da, genitor, per quae tua vera propago credat, et hunc animis errorem detrahe nostris. Dixerat, at genitor circum caput omne micantes deposuit radios, propiusque accedere iussit.“

⁹⁵ Sk 2,4.

⁹⁶ AMBROSIIUS, *De paradiso* 3,23, CSEL 32/1, 280,2.

⁹⁷ AMBROSIIUS, *Explanatio psalmorum* 37,41,1, CSEL 64, 168,20.

⁹⁸ VERGILIUS, *Aeneis* 6,724, s. 517: „Totamque infusa per artus mens agitat molem.“

⁹⁹ MINUTIUS FELIX, *Octavius* 32,7, CSEL 2/3, 31,9: „Deus ... nobis ... infusus est.“

¹⁰⁰ AMBROSIIUS, *De Noe* 6,15, CSEL 32/1, 424,3; *De Iacob* 1,6,23, CSEL 32/2, 18,22; *De fuga saec.* 3,16, CSEL 32/2, 177,8; *De interpell. Iob* 1,7,25, CSEL 32/2, 227,2; *Expositio Psalmi* 118,1,5, CSEL 62, 7,8; *Explanatio psalmorum* 35,6,2, 36,65,2 a 48,23,4, CSEL 64, 54,12, 124,9 a 375,23; *Expositio evangelii secundum Lucam* 2,31, SAEMO 11, 172.

¹⁰¹ Sk 2,17: „Effundam de Spiritu meo super omnem carnem.“

¹⁰² Nominativ plurálu je vedle singuláru slovesa *provehit* nemožný; genitivní konstrukce *aurora cursus* by ve svém významu byla nesrozumitelná.

verš bude znít: „jitřenka vyplouvá, začíná svůj běh.“ K této druhé možnosti nás vede také paralelita veršů 8,1+2.

V druhém verši 8,2 *aurora totus prodeat* nás zajímá vazba *aurora totus*. Je vidět, že mužský rod zájmeného adjektiva *totus* nesouhlasí s rodem substantiva *aurora*. Můžeme zde souhlasit s názorem Fontaina, který píše:

Zájmeno *totus* v apozici k *aurora* lze vysvětlit shodou podle významu s podstatnými jmény *filius* i *pater* spíše než gramatickou shodou s podstatným jménem *aurora*.¹⁰³ Adjektivum *totus* tak nabývá kristologického významu: Syn má božskou přirozenost v celé plnosti.¹⁰⁴

V tomto názoru nás může utvrdit i verš 8,3, kdy čteme *totus filius*.

Přístupme k teologickému rozboru. Vidíme, že Kristus, který byl na začátku hymnu pojmenován *splendor paternae gloriae*, je v závěru hymnu pojmenován jako *aurora*: u veršů pozorujeme vazbu trinitární propojení:

8,1 <i>aurora cursus provehit</i>	– dies dierum inluminans 1,4
8,2 <i>aurora totus prodeat</i>	– lux lucis et fons luminis 1, 3
8,3 <i>in patre totus filius</i>	– de luce lucem proferens 1, 2
8,4 <i>et totus in verbo pater</i>	– splendor paternae gloriae 1,1

Na základě vzájemného porovnání vidíme, že přirozenému světlu *aurory* ve verši 8,1 odpovídá chvála božského dne, který ozařuje všechny pozemské dny přirozeným světlem Stvořitele.

Ve verši 8,2 *aurora* (přirozené světlo) je symbolem pro Syna (světlo nadpřirozené); je tak věrným obrazem v pojmenování Syna jako božského světla v božském světě a pramen světla přirozeného.

Verše 8,3+4 vyznávají nerozlučitelné bytí Syna s Otcem a následné zjevení Logu.

Obojí, obraz i zobrazované, odhalují tajemství víry, jak poukazuje i Ambrož ve svém komentáři k Žalmu 47:

Nihil in eo (i.e. Christo) divinae maiestatis intellegas esse divisum, sed omnia accepisse a patre filium et omnis **gloriae paternae** filium **splendorem** esse cognoscas et eius characterem substantiae, qui ita expressit patrem, ut **in eo totus sit pater, sicut in patre totus est filius**.¹⁰⁵

Kromě uvedené návaznosti na první strofu, výraz *aurora* navazuje i na 7. strofu a zabezpečuje plynulý přechod myšlenek i obrazů. Je také symbolikou světla a paralelou na Otce i Syna, kteří jsou zároveň jitřenkou i sluncem. A tak verš 8,1, v sobě ukrývá každodenní úkaz, kterým je východ slunce, a kromě toho symbolizuje odhalení tajemství nejsvětější Trojice.

Verše 8,2–8,4 pak obsahují trojí výzvu: 1) aby se Bůh plně zjevil věřícím; 2) a s ním také vtělený Kristus; 3) a současně, aby se zjevil Otec, poznáný vírou skrze osobu a činy vtěleného Krista, a s Otcem i Syn, který přijde jako soudce Posledního soudu.

¹⁰³ Srov. AMBROSIIUS, *Hymnus* 1,15: „ipse petra“.

¹⁰⁴ FONTAINE, *Ambroise de Milan: Hymnes*, s. 203.

¹⁰⁵ AMBROSIIUS, *Explanatio Psalmorum* 47,18,1, CSEL 64, 357,28.

Když se podíváme na 8 strofu z jiného úhlu, vidíme, že hymnus uzavírá trojí čas: 1) Verš 8,2: jitřenka vystupuje jako symbol plného a definitivního zjevení ve vtělení druhé osoby a v paruzii (*Aurora totus prodeat* znamená *ať Bůh předejde jitřenku*; aurora je zde ve funkci doplňku podmětu). 2) Verš 8,3: Syn zjevený v Kristu zůstává zároveň v Otci. 3) Verš 8,4: Otec se viditelně zjevuje skrze Syna.¹⁰⁶

ZÁVĚR

Na základě rozboru jednotlivých veršů a jejich logické návaznosti můžeme formulovat následující body:

1. Při četbě hymnu jsme si mohli povšimnout, že Ambrož vychází z přírodní události: ranní svítání a východ slunce. Přírodní událost slouží jako *exemplum*, stává se nositelem spásy. Hymnus je tak příkladem ranní modlitby, ve které křesťané prosí o příchod světla přirozeného i nadpřirozeného: po vzoru antického hymnu začíná aklamací k Bohu stvořiteli a správci dne i noci a současně oslovuje Krista jako světlo. Přitom zde hraje velkou roli víra, která má věřící vést ke správnému chování, má je osvětit a provázet po celý den.

2. Pro vyjádření teologické skutečnosti Kristova příchodu na svět, jeho zjevení, vzkříšení a darování světla užívá Ambrož jazyka (1) *klasické poezie, příp. mytologie* i (2) *biblické tradice*. Přitom nejde Ambrožovy o vyjádření jejich vzájemného antagonismu, ale jazyk biblický slouží jako doplnění a naplnění jazyka mytologického. Kristu jsou v hymnu přiděleny atributy Apollóna (*nitor, micans*), je *verus sol* a dokonce v jiném ranním hymnu vystupuje jako *gallus*, ohlašovatel dne. Je také *splendor, lux, dies, sol*. Řečeno jazykem církevních otců je *fons luminis, lux lucis* i *aurora*.

Tímto vzájemným propojením antické a pohanské tradice chce Ambrož ukázat, že slunce a vše, co patří k němu, jas, světlo, den, jsou „věci“, které Bůh stvořil, jsou Božím stvořením a podléhají Božímu řádu, a proto nepřísluší se jim klanět.

Konkrétními invokacemi Krista (*Splendor paterne gloriae; lux lucis; fons luminis; dies dierum; verus sol; tu lux*) chce Ambrož publiku ukázat, kdo je pravým sluncem, kterému se jako křesťané máme klanět. Mýtické představy i lidové názory hluboko zakořeněné v myšlení lidí použil Ambrož pro vyjádření hlubokých a přitom základních dogmatických skutečností.

3. Pět Kristových jmen (pojmenování) vypovídá o jeho třech funkcích, které jsou vzájemně spojeny kopulou *et* a *-que*: Kristus je zjevitel Otce: *splendor, lux lucis*; je tvůrce pozemského světla *fons luminis, dies* a Spasitel *verus sol*.

Vztah tří božských osob je opsán s ohledem na jedinnost. Všechny osoby jsou světlo. Ve vztahu k věřícím jsou přesněji charakterizovány a diferencovány:

Otec je pra-světlo: srov. 1,3: *lux lucis*.

Syn je světlo vycházející z tohoto světla: srov. 1,3: *lux lucis*.

Duch svatý je sluneční paprsek světla (Kristus) ze světla (Otec): srov. 2,3: *iubar*.¹⁰⁷

4. Jazyková analýza nás přivedla k poznání, že Ambrož užívá četné „výpůjčky“ jak z biblického, tak pohanského prostředí: první strofa vychází převážně z bib-

¹⁰⁶ FONTAINE, *Ambroise de Milan: Hymnes*, s. 201–202.

¹⁰⁷ SROV. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 312–313.

lické tradice, strofa druhá plně zachycuje tradici pohanské poesie. Vzájemně se v těchto verších setkávají Kristus a Phoebus-Apollón: Tím, že Kristus přijímá tradiční insignie Apollónovy, ukáže se jako pravý Bůh Slunce,¹⁰⁸ jako nový Apollón.

Důkazem toho je užití výrazů, které v bibli buď nenalézáme vůbec, nebo jen velice málo: *inlabi, micare, nitor, iubar*. Přitom je při vypůjčení výrazů z děl pohanských autorů¹⁰⁹ u Ambrože obdivuhodné, že s pohanskými autory nepolemizuje, ale přijímá je pro jejich křesťanský smysl. A právě v tomto přijetí, či *interpretatio christiana*, antické tradice spatřujeme Ambrožův přínos: nebojí se navázat na tradici solárního kultu, který christianizuje a dává mu křesťanský smysl. Již jsme viděli, že k tomu užívá četných výpůjček převážně z děl klasických autorů i mytologie, a na základě učení církve a biblické výpovědi o Kristu, vše aplikuje na Krista, který je *verus sol*.

5. Další poznatek, který jsme získali rozбором úvodních, „světelných“ částí hymnu je skutečnost, že v nich můžeme nalézt tzv. dvojí čtení: jednotlivé *metafory světla* nesou v sobě dva různé obrazy: (1) pojmenování Boha, resp. Syna a Ducha svatého (2) popsání ranní situace, tj. příchod dne. Kromě biblických výrazů *splendor, lux, dies, sol* použil Ambrož i klasické formulace *fons luminis, inlabi, micare, nitor, iubar*. Na toto dvojí čtení upozorňuje Franz ve své závěrečné poznámce, kdy právě v 1. a 2. strofě Syna pojmenováváme stejnými výrazy, kterými pojmenováváme ranní situaci.¹¹⁰

Kromě toho úvodní verše 1–12 podávají základní antiariánské krédo trinitární teologie a kristologie a současně jsou namířeny proti slunečnímu kultu. Ambrož přitom neopomíná nenásilnou formou užít koncilního termínu *lux lucis* a biblický *splendor paternae gloriae*. Právě správné užívání Kristova jména mělo být příkladem, jak správně řešit spor mezi křesťanstvím a slunečním kultem, příp. ariány.

Druhým potvrzením dvojího čtení je 8. strofa, opět soustředěná na antiariánskou kristologii: verše vyjadřují rovnost osob i jejich odlišnost.

Ve verších 1+2 je popsáno jednání *aurory* s nepřehlédnutelnou diferencí: ve verši 8,1 *aurora cursus provehit* (v singuláru) popisuje reálnou ranní situaci, tj. svítání, a tím naplňuje prosby vznesené v 1. a 2. strofě – aby Bůh daroval věřícím přirozené světlo dne. Ve verši 8,2 *aurora totus prodeat* pomocí změny rodu *totus* výslovně odkazuje na Božího Syna a na jeho jednotu s Otcem: obrazně pojmenovaná jednota Otce a Syna na začátku hymnu, *splendor paternae gloriae; lux lucis*, je v závěru hymnu definována teologicky: „in Patre totus Filius, et totus in Verbo Pater.“ A tak je v symbolu *aurora* ukryt dvojí aspekt: přírodní motiv východu slunce a přítomnost Krista v společenství věřících.¹¹¹

6. Skrze obrazy oslovující Krista a konkrétní *Sitz im Leben* hymnu (tj. ráno, na přechodu tmy a světla) rozvíjí text několik vrstev: jak jsme již řekli v úvodu, v první řadě je hymnus přímluvnou modlitbou adresovanou Kristu, kdy věřící prosí o příchod Krista do křesťanského společenství a o sestoupení Ducha svatého; to vše se děje v terminologii nastávajícího dne.¹¹² Zpěvem hymnu je také vyjádřena

¹⁰⁸ Srov. verš 2,1: „...verusque sol, inlabere ...“

¹⁰⁹ Vergilius, Ovidius, Catullus, Lucretius, Cicero, Plinius.

¹¹⁰ Srov. FRANZ, *Tageslauf und Heilsgeschichte*, s. 349.

¹¹¹ Srov. tamtéž, s. 349–350.

¹¹² Srov. *splendor, lux, lumen, dies, illuminare, sol, inlabi, micare, nitor, iubar*.

situace věřících-zpěváků, kteří očekávají úsvit a vše vložili do přímlov: v příchodu světla přirozeného vidí znamení světla Kristova. V této fyzické události rozednění je ukryt hluboký význam *exempla*: s příchodem slunce je spjat příchod Krista a jeho Ducha. Přírodní událost se stává znamením události spásy.

Co dodat na závěr?

Viděli jsme, že křesťanští autoři se zamýšleli nad mytologickými prvky a hledali odpověď na mytologické otázky. Starověký způsob myšlení byl mytologický a jazyk mytologie je symbolický. Lidé v mytologii hledali odpovědi na všední i nevšední události. Tak jako nacházíme mytologické obrazy v Písmu, můžeme je nalézt i u křesťanských autorů. Rozdíl je v myšlení. *Interpretatio christiana*, tak můžeme nazvat myšlení, které s sebou přináší církev a převážně církevní autoři.

Zásadní Ambrožův přínos vidím v tom, že neodsuzuje řeckou a římskou mytologii, ale její jazyk poznává, vysvětluje a objasňuje v jazyku a úkonech církve. Kromě představení Ambrože jako básníka a literáta bylo mou snahou ukázat, že Ambrožova demytologizace pohanského kultu není jeho pouhá racionalizace nebo prosté odmítnutí ani, naopak, proměna křesťanské víry v hermeneutickou filozofii, ale je křesťanskou „orientací“ mytologických prvků, jejich výkladem a nasměrováním podle křesťanské víry.

V neposlední řadě zde hraje velkou roli víra; víra, která je darem i jistotou. Dívejme se proto společně na všechny obrazy ve světle víry. Ambrož svými hymny oslovoval věřící publikum a ono mu naslouchalo. Hymny svůj účel již jednou splnily při konkrétní historické události a určitě ho plní i dál. Přetrvávají v Denní modlitbě církve a oslovují nás. Nejsme k nim hluchí?

The Luminous Attributes of Christ in the Hymn of St. Ambrose *Splendor Paternae Gloriae*

Key words: Ambrose (339–397); Hymn; Christ; Light

Abstract: The Hymn *Splendor paternae gloriae* was versified by Ambrosius probably at Easter in 386. In the hymn Ambrosius introduced Christ as *splendor paternae gloriae, lux lucis, lumen luminis, fons luminis* and *dies dierum*. He accepts the ancient symbology of a pagan cult and applies it to Christ who is “a sunbeam” and “the sun of justice” which “brings light to the world when it suddenly appears at its sunrise and leaves the world in darkness at its sunset.”